

Sándor Bene

Mađarska akademija znanosti, Budimpešta

OD KUPOVINE KNJIGA DO KUPOVINE PISACA BRAĆA ZRINSKI U MEĐUNARODNOJ PROPAGANDI (1663.-1666.)

Knjižnica nije samo mjesto skupljanja, sistematiziranja i pohranjivanja informacija, istinski i metaforički topos memorije. Onaj tko kupi (pribavi, dobije, kopira, ukrade) knjigu, za police svoje radne sobe bira, ili onu knjigu koju je već pročitao (neka je gledaju posjetitelji!), ili onu koju bi u budućnosti volio pročitati – zbirka knjiga na taj način postaje i sredstvo samoreklamiranja te medij koji čuva otisak vjerskih, političkih i kulturnih namjera.¹

Sve ovo u različitoj mjeri vrijedi i za knjižnicu Nikole Zrinskog (1620.-1664.), koja se danas nalazi u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. *Bibliotheca Zriniana*, koja je dosegla prosječnu veličinu tadašnjih velikaških privatnih knjižnica, vjerno dokumentira duhovi profil svojeg vlasnika.² U zbirci, koja je katalogizirana 1662. i pomno razdijeljena na stručna područja, praktički nedostaje teologija; nasuprot tomu, začuđujuće je velik razmjer “lijepje književnosti”. Na klasično i vernakularno (većinom talijansko) pjesništvo veže se suvremena stručna literatura o retorici i poetici, a u knjižnici je u zamašnom postotku zastupljena i povijesna i zemljopisna literatura. Filozofije pak nema – barem što se tiče antičkih besmrtnika poput Platona i Aristotela ili skolastičkih veličina poput Skota i Tome: njih ćemo uzalud tražiti na policama. Međutim, ako pod “filozofijom” obuhvaćamo i moralnu filozofiju te političku teoriju, sljedbenike praktičnog uma (*fronesis, prudentia*), onda knjižnica Nikole Zrinskog spada među najznačajnije i najmodernije stručne knjižnice tadašnje srednje Europe.

Tibor Klaniczay je u svojoj temeljnoj studiji, objavljenoj 1985., obradio političku naobrazbu Zrinskoga.³ Prema njegovu zaključivanju, pjesnik i vojnik Zrinski zanimao se, na području političke teorije, za one predstavnike apsolutističke teorije *ragion di stato*, koji su proglašavali primat politike nad religijom i zagovarali ideologiju

¹ Garberson, Eric. Libraries, memory and the space of knowledge. // *Journal of the history of collections* 2006. Str. 1-32.

² Kovács, Sándor Iván. Utószó // *A Bibliotheca Zriniana története és állománya – History and stock of the Bibliotheca Zriniana* [Nadalje: BZ] / ur. Tibor Klaniczay. Budapest : Argumentum Kiadó; Zrínyi Katonai Kiadó, 1991. (Zrínyi-könyvtár, 4.) Str. 464–503.

³ Klaniczay, Tibor. Zrínyi helye a XVII. század politikai eszméinek világában // *Isti. Pallas magyar ivadéka*. Budapest : Szépirodalmi. Str. 153-211.

centralizirane nacionalne monarhije, nasuprot republikanskom modelu. Činilo mu se da se nekadašnja snažna i jedinstvena ugarska država u njegovo vrijeme (“u vijeku ugarske propasti”)⁴ može obnoviti samo tako da neka snažna središnja sila (ali ne hab-sburška) jednom za svagda dokine teritorijalnu rascjepkanost i religijske sukobe. Dakle, može se shvatiti da su ga u prvom redu privlačili politički teoretičari francuske monarhije i pristalice Richelieua i Mazarina, kao što su bili Henry Rohan, Henry de Béthune, Jean de Silhon. Njihova djela kupio je na najbližoj europskoj tržnici knjiga, u Veneciji, ponajviše u talijanskom prijevodu. Klaniczay i stručna literatura koja ga je slijedila, pozitivnom su zabilježili činjenicu da je Zrinski usvojio moderno gledište koje se temelji na nezavisnosti politike, nasuprot vjerskim pristranostima. Primjer za ovo jest često citirano mjesto iz *Razmišljanja*, traktata o životu kralja Matije Korvina, na kojem Zrinski osuđuje kraljev rat protiv husita (“religija mu je bila izgovor”).⁵

Ne dovodim u sumnju istinitost Klaniczayeve konstatacije, ali vjerujem da je dvadeset godina kasnije došlo vrijeme da se promijene naglasci u interpretaciji. Premda je Zrinski doista isključio religijska stanovišta iz politike, mislim da to ni u kom slučaju nije učinio s oduševljenjem te da, za razliku od svojih štovatelja iz 20. stoljeća, nije čak mislio ni da bi iz nezavisnosti politike slijedilo prvenstvo politike nad religijom, a niti da bi, bilo nezavisnost bilo prvenstvo, ukazivali u pravcu nekakvog “razvoja.” Dobro je znao da je cijela tacitistička politička literatura koja teoretizira državne interese, nastupila protiv loma nastalog vjerskim ratovima, ali isto tako i da stavljanje u prvi plan gledišta *ragion di stato* nije razriješilo međuvjerski nemir, već je na razini nižoj od vjerske ponudilo privremen kompromis u interesu pukog fizičkog održavanja državne tvorbe.⁶ Već su skeptici 16. stoljeća uzrok nastanka religijskih razmirica i manipulativnih mogućnosti vjere svodili na rušilački utjecaj retoričkog potencijala – pa nije ni čudo da je ista retorička skepsa dospjela i u političku misao.⁷ Ponajveći trud ideologa državnog rezona bio je usmjeren na to da se racionalna (ona koja se mogu racionalizirati) pravila političkog djelovanja utemelje na objektivnom području interesa, umjesto na osjećajima, vjerovanjima i mišljenjima. Pa ipak su istodobno morali primijetiti da su pri ostvarenju državnog interesa, osim materijalnih, nazočne i jezične, simboličke sastavnice. Reputacija, poštovanje drugih prema nama (našoj državi) barem je isto toliko jako sredstvo za održanje i napredovanje države, koliko novac ili vojska – a izgrađivanje reputacije i njezino usmjeravanje nužno pak

⁴ Zrínyi, Miklós. Vitéz hadnagy // Zrínyi Miklós Prózaí művei / ur. Kovács, Sándor Iván. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1985. (Zrínyi-könyvtár, 1.) Str. 105.

⁵ Zrínyi, Miklós. Elmélkedések Mátyás király életéről // Zrínyi Miklós Prózaí művei ; Nav. dj., str. 186.

⁶ Viroli, Maurizio. Dalla politica alla ragion di stato. La scienza del governo tra XIII e XVII secolo. Roma : Donzelli, 1994.

⁷ Tuck, Richard. The ‘modern’ theory of natural law // The languages of political theory in early-modern Europe / ed. by Pagden, Anthony. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. Str. 99-119. ; Isti. Philosophy and government: 1572 – 1651 / Cambridge : Cambridge University Press, 1993. ; Kahn, Victoria. Machiavellian rhetoric from the counter-reformation to Milton / Princeton : Princeton University Press, 1994.

pripada (i) u nadležnost retorike.⁸ Politička vjerodostojnost ionako može biti uspjeh jezičnog zavođenja, kao i religijska vjera; a vrlo mali korak je vodio od “mogućnosti” do ljute sigurnosti, do potpunog prihvatanja iluzorne prirode imena, slave, časti (i vjere), kojima se može manipulirati, do postavljanja racionalnog djelovanja na temelje iracionalne retorike. Zrinski je, barem ako gledamo njegovu lektiru, pošao ovim putem do kraja, sve do temelja te misli, do najvećega skeptičkog mislioca prethodnog stoljeća, Francesca Guicciardinija, prvoga koji je kontaminirao jezik posla i politike te po prvi put priznao da je osnovni preduvjet za pridobivanje vjere (*credito*) između dva subjekta kontinuirano “njegovanje” i jačanje reputacije (*riputazione*).⁹

Nije mi ovdje zadaća da do kraja pratim tumačenja pojma reputacije u temeljnim djelima iz lektire Zrinskoga (u spisima Scipiona Ammirata, Giovannija Botera i Henryja Rohana). Jedna od najzanimljivijih zagonetaka osobnosti Zrinskog, koji je proživljavao napetosti i protuslovlja svoje epohe i na njih osjetljivo reagirao, jest to, na koji način je njegova iracionalna i voluntaristička vjera konačno našla potvrdu u prepoznavanju iracionalnih retoričkih temelja suvremene političke teorije “ragione di stato.”¹⁰ Ovdje bih želio da se obrati pozornost samo na posljedice tehničke naravi, koje se mogu uvidjeti i na prvim dionicama toga duhovnog putovanja. Onaj tko razumije mogućnosti manipulacije reputacijom (imenom i slavom), bilo da se veseli tomu ili da je prisiljen na to, on razumije i važnost političke propagande. Onomu pak koji ide korak dalje, pa shvati da iz ove mogućnosti manipulacije slijedi i iluzorna narav cjelokupnoga moralnog poretka, nije strana moralnofilozofska skepsa. Što se tiče Zrinskog, za njega se može reći da vrijedi i jedno i drugo, već od samog početka njegove karijere. Prema svjedočanstvu njegove knjižnice, s osobitom je pozornošću pratio izdanja jednoga venecijanskoga libertinskog kruga, takozvane “Accademia degli Incogniti.”¹¹ Na vrhuncu svoje političke karijere, za vrijeme rata protiv Turaka godine 1663.-1664., nastavio je pak svoju općepoznatu široku propagandnu djelatnost. Organizirao je pravu modernu kampanju, s ciljem da rat eskalira i da se izvojuje konačna pobjeda nad Turcima (to je nastavio nakon njegove smrti Petar Zrinski). U daljnjem tekstu htio bih posvjedočiti pomoću nekoliko primjera, da je Akademija

⁸ Meinecke, Federico. *L'idea della ragion di stato nella storia moderna*. Firenze: Vallecchi, 1942. I. Str. 239-240. ; Novija literatura: Varotti, Carlo. *Gloria e ambizione politica nel Rinascimento: da Petrarca a Machiavelli*. Milano: Mondadori, 1998. ; Gunn, Joseph A. W. *Queen of the world: opinion in the public life of France from the Renaissance to the Revolution*. Oxford : Voltaire Foundation, 1995. (Studies on Voltaire and the eighteenth century, 328.) Str. 11-48.

⁹ Bene, Sándor. *Theatrum politicum. Nyilvánosság, közvélemény és irodalom a kora újkorban*. Debrecen : Kossuth Egyetemi Kiadó, 1999. Str. 108-113.

¹⁰ Bene, Sándor. *Zrínyi // Patrimoine littéraire européen*, 8. *Avenement de l'équilibre européen 1616-1720*. / dir. Polet, Jean-Claude. Paris-Bruxelles : De Boeck, 1996. Str. 462-471. ; Isti. *A hír és a közvélemény koncepciójának formálódása Zrínyi Miklós műveiben. // Irodalomtörténeti Közlemények*, 1996. Str. 369-394.

¹¹ Miato, Monica. *L'Accademia degli Incogniti di Giovan Francesco Loredan, Venezia (1630-1661)*. Firenze: Olschki, 1998.

Nepoznatih, literarni krug koji je igrao značajnu ulogu i u Nikolinu ranijem duhovnom traganju, bila jedna od najvažnijih baza političke propagande Zrinskih.

Vratimo se natrag u vremenu! Kratki turski rat iz 1663.-1664., koji je završio nepovoljnim mirovnim ugovorom, u očima onih pogođenih (Mađara, Hrvata, Erdeljaca) postao je jednim od najpoznatijih primjera prijetvornosti habsburškoga političkog vodstva. U svjetlu novih otkrića danas na uzroke te "izdaje" gledamo na drukčiji način, nego što je to činila tradicionalna mađarska nacionalistička historiografija, (premda je nedvojbeno da je ogorčenje koje je slijedilo iza Vašvarskog mira utjecalo na stvaranje pokreta za neovisnost, počevši od Wesselényijeve urote do Rákóczijeva ustanka). Protuturski rat nipošto nije bio isključivo srednjo-istočno-europska stvar, a ne treba se ni promatrati isključivo u kontekstu habsburško-francuskog sukobljavanja.¹² Barem je od jednake važnosti bilo i pitanje modernizacije i političke integracije ogromnoga njemačkog područja, koje je pokrenuo Münsterski mir nakon Tridesetogodišnjeg rata, ali nije ga riješio. U Njemačkom Carstvu ulog u pravnim i teoretsko-političkim raspravama o pitanju državne forme, bio je taj, hoće li Carstvo krenuti putem centralizacije (pod habsburškom hegemonijom), pri čemu bi se postojanje nekatoličkog stanovništva moglo tolerirati tek privremeno, polazeći s političkih stanovišta, ili će uz pomoć Francuske biti u mogućnosti da postane neka vrsta federativnog *regnuma*, pri čemu bi religijski mir i političku slogu jamčio neki novi mirovni sporazum.¹³ Ferdinand Fürstenberg, paderbornski nadbiskup i izborni knez, veliki pristalica isusovaca, bio je vođa izbornih knezova propapinske i katoličke orijentacije,¹⁴ dok je na čelu "Rajnske lige", koja je okupljala kneževine francuske orijentacije, stajao također crkveni čovjek, Johann Philipp von Schönborn, nadbiskup i izborni knez Mainza.¹⁵ Njegov glavni ministar, barun Christian von Boineburg, diplomat koji je iz pozadine upravljao događajima točno do 1664. godine,¹⁶ bio je učenik Hen-

¹² Várkonyi, Ágnes R. La coalition internationale contre les Turcs et la politique étrangère hongroise. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1975. (Studia historica 102.)

¹³ Conring, Hermann. De pace perpetua inter Imperii Germanici ordines religione dissidentes servanda libelli duo. Helmaestadi : Müller, 1657. Usp. Schindling, Anton. Die Anfänge des Immerwährenden Reichstags zu Regensburg: Ständevertretung und Staatskunst nach dem westfälischen Frieden. Mainz, Philipp von Zabern Verlag, 1991. Str. 15-52. ; Van de Schoor, R. J. M. Reprints of Cassander's and Witzel's Irenica from Helmstedt: the meaning of the irenical tradition for Georg Calixtus, Hermann Conring and Johannes Latermann. // Lias 20(1993), 167-192.

¹⁴ Ernesti, Jörg. Ferdinand von Fürstenberg (1626-1683): Geistiges Profil eines barocken Fürstbischofs, Paderborn: Bonifatius, 2004. ; Friedensfürst und Guter Hirte: Ferdinand von Fürstenberg Fürstbischof von Paderborn und Münster / Hrsg. Börste, Norbert; Ernesti, Jörg. Paderborn; München : Ferdinand von Schöningh, 2004.

¹⁵ Schilling, Heinz. Höfe und Allianzen: Deutschland 1648-1763. Berlin : Severin und Siedler, 1989. Str. 176-194; 200-214.

¹⁶ Palumbo, Margherita. Johann Christian von Boineburg. // Il Bibliotecario 23/24(1990), 181-218. ; Paasch, Kathrin. Die Bibliothek des Johann Christian von Boineburg (1622-1672): ein Beitrag zur Bibliotheksgeschichte des Polyhistorismus. Berlin : Logos, 2005.

rika Conringa na helmstedtskom sveučilištu,¹⁷ onog istoga koji je djelom objavljenim već u četrdesetim godinama (*De imperio Germanorum*, 1643.) položio pravne temelje nove njemačke državnosti.¹⁸ Dugoročno gledano, novi pravci prirodnog prava i znanosti o državi, koji su nastali iz suradnje dvora u Mainzu i helmstedtske škole političke teorije, oblikovali su onaj temelj na koji su se mogle nadograditi nove forme njemačkog suvereniteta¹⁹ (Boineburg je priskrbio sveučilišnu katedru za Samuela Pufendorfa, a prva znanstvena zadaća mladog Leibniza bila je katalogizacija Boineburgove knjižnice);²⁰ za suradnju su u 60-im godinama postojali i dnevno-politički ciljevi, među njima prvi protuturski rat, u kojem se prvi put u praksi moglo iskušati djelovanje ireničke ideje. (Habsburgovci bi mogli računati na mađarsku potporu ako bi odustali od progona protestanata.)²¹

Iznenadujuće je upravo to što su u danom povijesnom trenutku, na početku 60-godina 17. stoljeća, rimski orijentirani Fürstenberg i njegovi saveznici prihvatili nužnost rata protiv Turaka i nadali su se pobjedi. Nedavno je Boris Nikšić pisao o spomenici Stjepana Gradića, vatikanskog knjižničara, posvećenoj Fürstenbergu (*De praesenti statu Ottomanici Imperii*, 1661.), koja nedvosmisleno zagovara tezu da je sazrelo vrijeme za protuturski rat – za uspjeh kojega je, dakako, neophodna suradnja između pape i francuskog monarha.²² Čini se da su njemački izborni kneževi, ako čak tek za jedan kratki povijesni trenutak, mogli utjecati na velike sile, jer činjenica je da Luju XIV. protuturski rat tada nije bio u izričitom interesu, a Leopoldu I. je čak išao protiv vlastitih interesa. Politička vodstva Mainza i Paderborna, s izvrsno intelektualno pripremljenim stručnjacima u zaleđu, na osobit su način pokušali ostvariti nje-

¹⁷ Hermann Conring (1606-1681): Beiträge zu Leben und Werk / Hrsg. Stolleis, Michael. Berlin : Duncker und Humblot, 1983. ; Fasolt, Constantin. The Limits of History. Chicago; London: The University of Chicago Press, 2004.

¹⁸ Conring, Hermann. New Discourse on the Roman-German Emperor, ed., transl. Fasolt, Constantin. Arizona : Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies, 2005. (Medieval and Renaissance Texts and Studies, 282.).

¹⁹ Haakonssen, Knud. German natural law // The Cambridge history of eighteenth-century political thought / eds. Goldie, Mark; Wokler, Robert. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. Str.251-260. ; Hunter, Ian. Rival enlightenments: civil and metaphysical philosophy in early modern Germany. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. Str. 148-195. ; Peterse, Hans. Johann Christian von Boineburg und die mainzer Irenik des 17. Jahrhunderts // Union – Konversion – Toleranz: Dimensionen der Annäherung zwischen den christliche Konfessionen im 17. und 18. Jahrhundert / Hrsg. Duchhardt, Heinz; May, Gerhard. Mainz : Philipp von Zabern Verlag, 2000. Str. 105-118.

²⁰ Palumbo, Margherita. Leibniz e la res bibliothecaria: bibliografie, historiae literariae e cataloghi nella biblioteca privata leibniziana. Roma : Bulzoni, 1993. Str. 1-11.

²¹ Vidi pismo H. Conringa Boineburgu (Wolfenbüttel, 21. 11. 1663.): Herzog August Bibliothek (Wolfenbüttel), Extravagantes 84.12, 366r-366v.

²² Gradius, Sephanus. De presenti statu Ottomanici imperii. Ms. Biblioteca Apostolica Vaticana, cod. Vat. Lat. 6907. ff. 49-62. ; Nikšić, Boris. Spis "De praesenti statu Ottomanici Imperii" Stjepana Gradića. // Gazophylacium 3(1998), 24-43.

mačke interese u zoni sukoba i aspiracija moći Habsburgovaca i Burbona, oslanjajući se na snagu i pomoć čas jednih, čas drugih, te je protuturski rat, skupa s diplomatskim gibanjima u regensburškom *Reichstagu*, njime uzrokovanim, doveo do upravo takve političke konstelacije, kakva im je trebala.

U kompliciranim političkim i diplomatskim igrama veću ulogu od bilo čega drugoga dobilo je formiranje javnog mijenja, svjesna propaganda.²³ Beč je ostao skoro sam nasuprot svima drugima (bečki publicisti bi u ime državnog interesa morali argumentirati protiv kršćanske solidarnosti, što je dosta neugodna pozicija,²⁴ premda su dva talijanska stručnjaka, general Montecuccoli i svježe priskrbljeni povjesničar cara Leopolda Galeazzo Gualdo Priorato, napravili baš sve što se s propagandom može napraviti²⁵ – samo što su se suočili s takvim protivnicima kao što je Hermann Conring, koji je na Boineburgov nalog osobno sastavio odeblji svezak potpore protuturskom ratu: *De bello suscipiendo contra Turcas*, 1664.²⁶ Mađari i Hrvati lijepo su iskoristili priliku: kao što pokazuje Gradićev primjer (ili pak primjer Ivana Lučića, drugoga rimskog Hrvata, osobnog poznanika Petra Zrinskog),²⁷ njemačke kneževine pokušavale su propagirati težnje koje su se poklapale s njihovim političkim ciljevima, na onim područjima, čije je priključenje protuturskom pothvatu moglo biti odlučujuće za njegov uspjeh: u Francuskoj i Italiji.²⁸

Nije lako iz ogromnoga publicističkog materijala izabrati one komade koji potječu neposredno iz Ozlja ili Čakovca, odnosno napravljeni su po narudžbi hrvatskog bana ili njegova brata, jer identičnost političkih interesa iznjedrila je i takve bezbrojne tiskane materijale, s čijim nastankom Zrinski nemaju nikakve veze, čak ni onda

²³ Repgen, Konrad. Die westfälische Friede und die zeitgenössische Öffentlichkeit. // Historisches Jahrbuch 117(1997), 38-83.

²⁴ Etényi, Nóra G. Hadszintér és nyilvánosság: A magyarországi török háború hírei a 17. századi német újságokban. Budapest : Balassi Kiadó, 2003.

²⁵ O prijateljstvu između njih: Martelli, Fabio. Le leggi, le armi e il principe: studi sul pensiero politico di Raimondo Montecuccoli. Bologna: Pitagora, 1990. Str. 1055-1056. ; O važnosti propagande Gualdo Priorato piše Montecuccoliju: Montecuccoli, Raimondo. Ausgewählte Schriften / Hrsg. Veltzé, Aloys. I. Wien, 1899. Str. LXXIV-LXXV ; Montecuccoli korigira povijesno djelo Priorata (Historia di Leopoldo Cesare. I-III. Vienna, 1670-1674) ; Veltzé, nv. dj., III. 1900. Str. 363-381. ; Vidi još: Bene, Sándor. "Sua Maestà Cesarea si compiace di audire..." – una storia imperiale e i suoi coautori // Contributi / a cura di Carloni, Giulio Cesare. Bologna : Università degli Studi di Bologna, 1990-1991. Str. 13-22.

²⁶ Vidi pismo H. Conringa Boineburgu (Helmstedt, 14. 3. 1664.): Herzog August Bibliothek, Extravagantes 84.12, 381r-381v. i pismo Conringa princu Augustu (bez datuma, ali s početka 1664.): Herzog August Bibliothek, Extravagantes 149.6, 73r.

²⁷ Kurelac, Miroslav. Ivan Lučić Lucius otac hrvatske historiografije. Zagreb : Školska knjiga, 1994. Str. 118-137.

²⁸ Nikola Zrinski se već i prije informirao o njemačkoj situaciji, o raznim interesima francuskog kralja i Venecije; vidi rukopisne i tiskane zbirke u svojoj knjižnici: R 3581 (BZ Ms 428) i R 3584 (BZ Ms 427); BZ 28 (Moguntini labores electorales, praevidi et electorii, s. 1., 1657.; Collegium electorale de eligendo Romanorum imperatore, s. 1., 1657. itd.)

kad autori izričito slave Zrinske. Najsigurniji indikator što se tiče podrijetla možda je reakcija suparničkog tabora. Bečka cenzura je dobro radila: u svibnju 1668. u Beču, na carsku zapovijed, spaljeni su svi raspoloživi primjerci jedne male brošure.²⁹ Djelo o suvremenim događajima pod naslovom *Memoria belli Hungaro-Turcici* objavljeno je u Francuskoj, u Marseilleu, početkom godine 1665.³⁰ Autor je neki Johann Heinrich Andtler, o kome se osim imena ništa pouzdanog ne može znati. Kratko djelce pripovijeda događaje u Ugarskoj od 1657. do 1664. Za ugarske neuspjehe, za gubitak Varadina i Érsekújvára, što je bio učinak nepovoljnih uvjeta mirovnog sporazuma, nedvosmisleno krivi bečkoga glavnog ministra, vojvodu Ferdinanda Porciju, i, prije svih drugih, glavnog zapovjednika carske vojske, Raimonda Montecuccolija. Otvoreno neprijateljstvo prema Montecuccoliju, koje se provlači kroz *Memoriju* sve do kraja, kulminira ironičnom pohvalom generalove pobjede kod Szent-Gotharda. Taj Talijan zamalo da je slavan kao Julije Cezar – na trijumfalna kola, prema Andtleru, mogao bi napisati: “Dođoh, vidjeh, pobjegoh...” Djelce završava smrću Nikole Zrinskog – autor ne ostavlja mjesta dvojbi da se sluti političko ubojstvo, a epigram koji oplakuje junaka pretvara se u oplakivanje zemlje pritiješnjene od “dva poganina” (Turaka i Habsburgovaca): “Hinc avis unge rapax imminet, inde draco” (S jedne strane vreba pandža grabežljive ptice, s druge zmaj). Na prvi pogled je bjelodano: djelo o obiteljskoj povijesti, naslovljeno *Stemmatographia Mavortiae familiae comitum a Zrin*, koje je izradio Marko Forstall pod direktnim vođenjem Nikole Zrinskog, pokazuje tekstualne podudarnosti s Andtlerovom *Memorijom*. Andtler, na primjer, citira detalje iz pisama cara Leopolda i drugih europskih vladara, upućenih Zrinskom – k tomu čak i minuciozno točno i one detalje koje i Forstall kopira u nikad objavljenu *Stematografiju*.³¹

Isto se ovo može pretpostaviti i o drugom važnom propagandističkom uratku. Radi se o zbirci povijesnih izvora, objavljenoj godine 1665. u Veneciji, pod naslovom *Le campagne dell' Ungheria degli anni 1663 e 1664*, iz pera jednog od znamenitih pisaca toga vremena, Girolama Brusonija. Bio je blizak prijatelj i životopisac libertinca Ferrantea Pallavicinija (pogubljenog od papinske inkvizicije), pisac pornografskih i političkih romana, kojega je osobni povjerenik saskog kneza jednom skoro zatukao u nekoj mletačkoj uličici zbog širenja lažnih vijesti, a svoje je djelo sastavio kom-

²⁹ Wagner, Georg. Das Türkenjahr 1664: eine europäische Bewährung. Eisenstadt: Burgenländ Landesarchiv, 1964. XXII.

³⁰ Andtler, Johannes Henricus. *Memoria belli Hungaro-Turcici inter caesares Leopoldum I et Mahometem IV. Massiliae*: Vaulse, 1665. Jedini sačuvani primjerak nalazi se u: Dresden, Sächsische Landesbibliothek. Prijepis: Budimpešta, Sveučilišna knjižnica, Kaprinay Ms. A. XXXIII. 198-222.

³¹ Forstall, Marcus. *Stemmatographia Mavortiae Familiae comitum de Zrin*. Ms, 1665; Arhiv Hrvatske, Obitelj Zrinski (Zrinyische Familienakten), fasc. 280. conv. E. Str. 1-152. ; Vidi: Bene, Sándor. Őskeresők: a Zrínyi-családtörténet és műfaji háttere. // Irodalomtörténeti Közlemények 2003. Str. 3-42. Isti. Politika i genealogija (Ponešto o podrijetlu Zrinskih) // Hrvatski sjever 1996, 2-3. Str. 108-128.

piliranjem vijesti iz suvremenih listova zvanih *gazzette* odnosno *avvisi manoscritti*.³² Dokumente navodi od riječi do riječi, samo što pomoću ciljanog izbora usmjerava čitatelja: njegov nedvosmislen cilj jest kritika carske vlade koja je na kriminalan način propustila veliku priliku, posebice kritika vojvode Porcije. Brusoni je svoje djelo, koje dobro služi i francuskim interesima, posvetio Filippu Giulianu Mazzariniju, nećaku velikog kardinala Mazarina, vojvodi od Neversa. Među izvorima navedenim u toj knjizi nalaze se i dva informativna pisma čakovečkoga gradskog kapetana Giacomo Morbidellija, čiji izvornik se sačuvao među spisima Marka Forstalla, a sažeti prijepis među aktima arhiva francuskog ministarstva vanjskih poslova. Zadnji spis u zbirci jest jedno pismo koje konkretno govori o Nikoli Zrinskom, opravdavajući njegova djela; tekstualnu paralelu tom pismu nalazimo samo u Forstallovu spisu *Stemmatographia*, a prema Brusoniju njegov pošiljatelj bio bi “un cavalier di Croazia.”³³

Zadnji propagandni izdani spis o kojem bih htio progovoriti, jest djelo o suvremenoj povijesti od stanovitog čovjeka po imenu “Mauritio Nitri, opat Noires-a”, a nosi naslov *Ragguaglio delle ultime guerre di Transilvania et Ungaria*. I ono je objavljeno u Veneciji, godine 1666.³⁴ Pod autorovim pseudonimom *Giuseppe Maria Maraviglia* krije se počasní građanin Venecije, profesor moralne filozofije na sveučilištu u Padovi, dvorski teolog na dvoru bavarskog izbornog kneza na početku 60-ih godina 17. stoljeća, istodobno i jedna od “sivih eminencija” papinske diplomacije.³⁵ Dva glavna izvora za *Ragguaglio* jesu Andtlerova povijesna spomenica i Brusonijeva kompilacija, a u vrijeme njegova objavljivanja Marko Forstall je po nalogu Petra Zrinskog mjesecima boravio u Veneciji, autor je uostalom Petra Zrinskog mogao osobno upoznati već 1664. godine, u vrijeme njegove regensburške misije... Sve ovo možda je dovoljno za pretpostavku da publikacija nije objelodanjena baš “sine ira et studio”, premda ne raspoložemo neposrednim dokazima da je dvor Zrinskih naručio pisanje i izdavanje spisa. Ipak ima jedna činjenica: Maraviglina knjiga, na pragu Rata za španjolsko nasljeđe, svojim tendencioznim, pro-Zrinskim prizivanjem događaja od dvije godine ranije, svojom oporom kritikom Habsburgovaca (a posebice Montecuccolija) koji su propustili povijesnu priliku, naravno da daje historijsko utemeljenje međusobno isprepletenim interesima Rajnskog saveza, Venecije, francuske diplomacije i Wesselényijeva pokreta koji se upravo razvija. Na crnom horizontu budućnosti, za vrijeme tursko-habsburških pregovora o miru, jedna jedina zraka svjetlosti sja u zaključnim riječima knjige: brakom Franje Rákóczi i Jelene Zrinske, “Nebo je ova dva izdanka

³² O Brusoniu: Caro, Gaspare. Girolamo Brusoni // Dizionario biografico degli italiani. XIV. Roma : Istituto della Enciclopedia Italiana 1972. Str. 712-720. ; Bertelli, Sergio. Ribelli, libertini e ortodossi nella storiografia barocca. Firenze: La nuova Italia, 1973. Str. 213-218.

³³ Brusoni, Girolamo. Le campagne dell' Ungheria degli anni 1663 e 1664. Venetia : Valentino Mortali, 1665. Str. 141-142. Usp. Forstall. Nav. dj., fasc. 280. conv. E. 10, 21, 32.

³⁴ Nitri, Mauritio. Ragguaglio delle ultime guerre di Transilvania et Ungaria tra l' imperatore Leopoldo primo, il gran signore de' turchi Echmet [sic!] quarto, Giorgio Racozi et altri successivi principi di Transilvania. Venetia : Francesco Valvasense, 1666.

³⁵ O atribuciji vidi: Bene, Sándor. A Zrínyi-testvérek az Ismeretlenek Akadémiáján (Velencei karnevál). // Irodalomtörténeti Közlemények 1996. Str. 658-659.

Marsa sjedinilo u konjunkciji Amora i Venere, možda zato da dadu nove junake svijetu i kršćanstvu i da ovjekovječe besmrtnu slavu svojih predaka.”³⁶

Slično kao i Brusoni, *Ragguaglio* pokazuje jaku francusku orijentaciju u posveti Henrietti Adelheid, bavorskoj izornoj kneginji, predvodnici savojske, frankofilske “savojske struje” na bavorskom dvoru, nećakinji kralja Luja XIV.³⁷ Dakako, Maraviglina je knjiga objavljena u Veneciji samo zbog razloga cenzure, a tamo se toga osjetljivog zadatka prihvatio nitko drugi nego Francesco Valvasense koji je već jednom dospio pred sud zbog tiskanja i trženja zabranjenih knjiga.³⁸

Što povezuje sve ove tiskane knjige? Koliko god da čudno izgleda: povezuje ih jedna književna akademija, osnovana desetljeće ranije, u šezdesetim godinama već propala, a koja je njegovala kult pjesnika Marina, *Akademija nepoznatih*. Zrinski se u ovom krugu možda kretao već i u vrijeme svojega prvoga studijskog putovanja u Italiju, godine 1636. Na sjednicama i u izdanjima toga društva poznatog diljem Italije nije se samo raspravljalo o pitanjima teorije pjesništva: tu su se okupljali intelektualci protušpanjolske, a frankofilske političke orijentacije, koji su zagovarali vjersku snošljivost u znaku teorije *ragion di stato*, koji su kao štovatelji Gustava Adolfa i Wallensteinina razrađivali moderne tehnike propagande, te su se u 50-im i 60-im godinama raspršili po Europi, ulazeći u službu raznih, često međusobno suprotstavljenih snaga, koristeći svoju literarnu naobrazbu kao pamfletisti i dvorski povjesničari.³⁹ Možda nije iznenađujuće da se većina dosadašnjih junaka moje dosadašnje priče ovdje međusobno susreću. Girolamo Brusoni; Maiolino Bisaccioni, prevoditelj i komentator djela Henryja Rohana; Galeazzo Gualdo Priorato, koji je, do 1664. godine u službi švedske kraljice Kristine, agitirao u korist europske protuturske koalicije, a svojim povijesnim djelima služio francuskom dvoru – svi su oni bili istaknuti članovi toga kruga. Isto tako i Giuseppe Maria Maraviglia, koji se može uvrstiti u duhovni pravac učenog libertinizma, a od “kućnog filozofa” mletačkih libertina Cesarea Cremoninija naslijedio je katedru na padovanskom sveučilištu. Proučavajući katalog knjižnice Zrinskoga možemo posumnjati da se radi o kolekcionarskoj djelatnosti sa stanovitom koncepcijom. Pored brojnih djela Giovan Francesca Loredana, voditelja Akademije nepoznatih (*Accademia degli Incogniti*),⁴⁰ tu nalazimo i Maravigline⁴¹ i Brusonijeve⁴²

³⁶ Nitri. Nav. dj., str. 225.

³⁷ Preuss, Georg Friedrich. Kurfürstin Adelheid von Bayern, Ludwig XIV und Lionne / Festgabe Karl Theodor von Heigel. München : C. Haushalter, 1903. Str. 324-360.

³⁸ Spini, Giorgio. Ricerca dei libertini: la teoria dell' impostura delle religioni nel Seicento italiano. Firenze : La nuova Italia, 1983. Str. 175.

³⁹ Baldassari, Guido. L' Accademia degli Incogniti. // Storia della cultura veneta. A cura di Arnaldi, Girolami; Pastorie Stocchi, Manlio. 4/I. Il Secento. Venezia : Pozza, 1983. Str. 231-238. ; Auzzas, Ginetta. L' ambiente degli Incogniti. Storia della cultura veneta, 4/I. Cit. ed. 255-285. Spini. Nav. dj., 149-176.

⁴⁰ Opere 1646-1649. (BZ 19); Delle bizzarie accademiche 1653. (BZ 360/II) ; Historie de' re Lusignani 1653. (BZ 360/V).

⁴¹ Degli errori de' savi consagrati a Minerva 1662. (BZ 239) ; Vaticanina gloriae Bavaricae 1663. (BZ 114).

⁴² La peota smarrita 1662. (BZ 223).

knjige, povijesna djela Gualda Priorata, životopis kraljice Kristine i Wallensteina,⁴³ traktate Pietra Poma, jednog od “nepoznatih”, koji obrađuju tragediju Wallensteina i Gustava Adolfa,⁴⁴ nekoliko knjiga Maiolina Bisaccionija.⁴⁵ Čak je i na lirsko pjesništvo Nikole Zrinskog značajno utjecao jedan od “nepoznatih”, marinist Scipione Herrico.⁴⁶ Bacimo konačno pogled na najveći zajednički pothvat *Akademije nepoznatih*, na zbirku životopisa njezinih članova, na djelo *Gloria degli Incogniti*, koje su uredili Loredano i Brusoni. Gdje je objavljeno? “In Venetia, apresso Francesco Valvasense stampator dell’ Accademia, 1647.”⁴⁷ “Tiskar Akademije” dakle nije nitko drugi nego izdavač Nitrijeva djela, Francesco Valvasense! Iz njegove su radionice izašle po jedna Brusonijeva i Loredanova knjiga, kao i skoro cjelokupno djelo Maraviglie, štoviše i *Clades* Stjepana Gradića.⁴⁸ Nakon ovoga uopće ne iznenađuje da se ispod portreta pisaca zastupljenih u knjizi *Gloria degli Incogniti* može redom pročitati isti majstorski potpis: Gianjacopo Piccini. Upravo je on bakrorezima ukrasio djela Loredana, Gualda Priorata i Ferrantea Pallavicinija, ali u njemu možemo prepoznati i štovati onoga koji je ovjekovječio i pobjedu Petra Zrinskog kod Otočca kao i ilustratora djela *Adrianszskoga mora Syrena*!

U svjetlu svega ovog, ako nije baš dokazano, barem je prilično vjerojatno da su Nikola Zrinski, a eventualno i Petar, bili osobno upoznati s članovima ustanove *Accademia degli Incogniti*, te da su ondje stvorene književne veze kasnije iskoristili za propagandne ciljeve u političkoj konjunkturi 60-ih godina, tako što su umjesto knjiga kupili pisce kako bi im oni opravdali i popularizirali njihovu politiku.

Velika je šteta da od tako ranog datuma nisu raspolagali osobnim poznanstvima na njemačkom području. Kad je Petar Zrinski stigao u Regensburg na proljeće 1664.,

⁴³ *Historia della vita d’ Alberto Valstain duca di Fritland* 1643. (danas nedostaje u NSK, vidi: Biblioteca Zriniana, cit. ed. br. 84) ; *Dell’ Historia III.* 1648. (BZ 156) ; *Historia della sacra real maestà di Christina Alessandra regina di Svetia.* 1656. (BZ 271); *Vite et attioni di personaggi militari e politici* 1674. (BZ 134).

⁴⁴ *De’ saggi d’ historia* 1640. (BZ 171). Vidi: Spini. Nav. dj., str. 173.

⁴⁵ *Historia delle guerre civili de gli ultimi tempi* 1652. (BZ 139); *Sensi civili sopra il perfetto capitano di H. D. R. (Henrico Duca di Rohan) et sopra la Tactica di Leone imperatore* 1642. (BZ 188). O utjecaju Bisaccionia na političko mišljenje Nikole Zrinskoga: Klaniczay. Nav. dj., 176-178.

⁴⁶ Kovács, Sándor Iván. *Zrínyi tüzhányó-képei és Scipione Herrico Etna-ódája* // Kovács, Sándor Iván; Király, Erzsébet. “Adria tengernék fönnforgó habjai”: tanulmányok Zrínyi és Itália kapcsolatairól. Budapest : Szépirodalmi Kiadó, 1983. Str. 183-203.

⁴⁷ *Le Glorie de gli Incogniti, o vero gli Huomini Illustri dell’ Accademia de’ signori Incogniti di Venetia.* Venetia : Valvasense, 1647. Životopisi: str. 172-175 (Gualdo Priorato); 244-277 (Loredano); 320-323 (Bisaccioni); 396-399 (Scipione Herrico). Urednici zbirke vjerojatno su bili baš Girolamo Brusoni i Giovan Battista Fusconi.

⁴⁸ *Gradius, Stephanus. De laudibus Serenissimae Reipublicae Venetae et cladibus Patriae suae carmen.* Venetiis : Valvasense, 1675. ; Brusoni, Girolamo. *Il camerotto.* Venetia : Valvasense, 1645. Loredano, Giovanni Francesco. *Sei dubbi amorosi trattati accademicamente.* Venetia : Valvasense, 1647.

s Boineburgom, Fürstenbergom i ostalima mogao je pregovarati samo kao političar. Opće je pak poznato koliko je značajnu ulogu igrao sustav međusobnih veza erudita u diplomaciji i politici onoga vremena. Dopisivanje Hermanna Conringa i Ferdinanda Fürstenberga o eruditskim pitanjima, na primjer, zauzima odeblji svezak, a radi se o dvojici ljudi koje se smatra međusobno suprotstavljenima što se tiče političkih i poglavito vjerskopolitičkih gledišta.⁴⁹ Pa ipak, premda se ne želim uplitati u nepovijesne pretpostavke tipa: “Što bi bilo, kad bi bilo...”, htio bih, zbog gore navedenog, vjerovati da se mnogo toga moglo razviti drukčije da je Christian Boineburg mogao osobno upoznati Nikolu Zrinskog i pogledati njegovu knjižnicu... Možda bi čak i posudio Leibniza Zrinskom da mu katalogizira knjižnicu. Možda nije općepoznato da se taj susret zamalo i ostvario. Boineburg u jesen 1660. hita u Rim da bi promicao međunarodnu protutursku koaliciju, te dok u Veneciji čeka Ferdinanda Fürstenberga, u prekrasnom hodočasničkom pismu izvješćuje svoga nekadašnjeg profesora Hermanna Conringa o nevoljama na putu. U Grazu je vidio cara na povratku iz Trsta, koji je na vijest o padu Varadina žurio prema Beču da bi se posavjetovao s mađarskim odličnicima. Lutalica se nije s njim zadržao. Kao što piše: “Zbog ugodnijeg vremena koje se tada počelo očekivati, bio sam uzbuđen te sam odlučio otići do Hrvatske i pogledati gradove koji graniče s turskim područjem: Varaždin, Čakovec, Koprivnicu, Zagreb, Petrinju i Karlovac.”⁵⁰ Već kad je bio negdje oko Ptuja, tako se prolomilo nebo, da je onespobilo ionako loše održavane puteve i prelazak preko Drave postade nemoguć, tako da se u nedostatku drugoga naš junak okrene na zapad i otiđe vidjeti što je preostalo od Atilina pohoda po Akvileji.

Slučaj ima zadnju riječ. “Homo proponit, Deus disponit” – rekao bi Nikola Zrinski; a Bog je, kako proizlazi iz kataloga knjižnice, rijetko posjećivao čakovečku knjižnicu.

⁴⁹ Njihovo je dopisivanje djelomično objavljeno u Conring, Hermann. *Operum* tom. VI. rec. Goebel, Johann W. *Brunsvigae*: Meyer, 1730.

⁵⁰ Pismo Boineburga Conringu (Venecija, 4. 11. 1660.): Herzog August Bibliothek, Extravagantes 149.6, 137r-1383.

SAŽETAK

Gledajući građu političke teorije, knjižnica Nikole Zrinskog (danas u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu), spada među najznačajnije i najmodernije stručne knjižnice tadašnje srednje Europe. Prema svjedočanstvu njegove knjižnice, Zrinski je s osobitom pozornošću pratio izdanja jednog venecijanskog libertinskog kruga, takozvane "Accademia degli Incogniti". Tu su se okupljali intelektualci protušpanjolske, a frankofilske političke orijentacije, koji su zagovarali vjersku snošljivost u znaku teorije *ragion di stato*, koji su se u 50-im i 60-im godinama raspršili po Europi, ulazeći u službu raznih, često međusobno suprotstavljenih snaga, koristeći svoju literarnu naobrazbu kao pamfletisti i dvorski povjesničari. Nikola Zrinski na vrhuncu svoje političke karijere, za vrijeme rata protiv Turaka godine 1663.-1664., nastavlja svoju općepoznatu široku propagandnu djelatnost. Organizirao je pravu modernu kampanju, s ciljem da rat eskalira i da se izvojuje konačna pobjeda nad Turcima (to je nastavio nakon njegove smrti Petar Zrinski). Članak pokušava posvjedočiti pomoću nekoliko primjera, da je Akademija Nepoznatih, literarni krug koji je igrao značajnu ulogu i u Nikolinu ranijem duhovnom traganju, bio jedna od najvažnijih baza političke propagande Zrinskih.

BIOGRAFIJA

Sándor Bene je rođen 13. 09. 1964. u Budimpešti, u Mađarskoj. Diplomirao je 1989. klasičnu filologiju i mađarski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti. 1988. kod izdavačke kuće "Helikon" izašla je njegova prva monografija "Zrinski i vepar", u suradnji sa koautorom Gellertom Borianom. Između 1996. i 1999. radio je i na Hrvatskom institutu za povijest, baveći se komparativnom studijom hrvatske i mađarske historiografije u 17-om stoljeću; suradnik je bio kritičkog izdanja povijesna djela "Memoria regum et banorum" Jurja Rattkaya. Doktorirao je na Mađarskoj akademiji 1997. disertacijom "Theatrum politicum: nyilvánosság, közvélemény és politika a korai újkorban" (Kazalište politike: javnost, javno mišljenje i književnost u prvom novijem razdoblju). Od 1999. zaposlen je na Institutu za književnost mađarske akademije, gdje kao viši znanstveni suradnik, jedan od urednika I. svezka nove Povijesti mađarske književnosti i član uredništva časopisa instituta "Irodalomtörténeti Közlemények" (Povijest književnosti). Od 2006. je zamjenik glavnog tajnika IAHS-a (International Association of Hungarian Studies).